

WOORD VOORAF

In het Algemeen Dagblad van zaterdag 6 april 2013 was de culinaire bijdrage gewijd aan de gehaktbal. Twee krenten in dat artikel vielen direct op: 'Brave gehaktballen' en 'Waarom is toch ooit die woensdag gehaktdag afgeschaft'. Twee onwaarheden. Gehaktballen zijn niet braaf. En woensdag is bij ons nog gewoon gehaktdag. Gehaktballen kunnen wel saai zijn. Saai en grijs. Als ik onderweg ben en tussen de middag (rare uitdrukking voor lunchtijd, waarmee eigenlijk 'voor de middag' wordt bedoeld) even een broodje wil eten, bestel ik nogal eens een 'broodje bal'. Misschien wel omdat dat een van de lunchgerechten is, waarmee het etablissement je echt kan verrassen. Zowel positief als negatief. Gelukkig valt deze gok bijna altijd goed.

Ik kan me echter één keer herinneren dat ik een echte grijze gehaktbal voorgeschoteld kreeg. Jaren terug was ik onderweg naar een vergadering van het Erfgoedhuis Zuid-Holland in Leiden. Ik was vroeg van huis gegaan met de bedoeling in Leiden even een broodjeszaak binnen te lopen. Echter twee files onderweg noopten tot een noodplossing. Net voor Delft ging ik de weg af om bij Hajé een 'broodje bal' te bestellen. Ik had haast. Hajé had een snelloket...

Maar echt snel ging het niet. Een broodje (half afgebakken, met deegklonten) met een drietal veel te dikke grijze saaie naar warme lucht smakende half gesneden schijven van wat ooit een gehaktbal moet zijn geweest. En geen mosterd. Schandalig. Ik heb het broodje aan de kauwen gevoerd en de bal over de sloot gegooid.

Dick de Jong

DE BOERENWAGEN

In de vorige uitgave stond een foto van een boerenwagen. Eigenlijk was dat voor de redactie een geheugensteuntje om het een volgende keer eens te hebben over de boerenwagen als onderdeel van de boerderij. Want ooit had elke 'betere' boer een dergelijke wagen.

Boerenwagen.

De boeren pronkten graag met een rijtuig, dat werd ingespannen voor familiebezoek of voor het bezoek aan de kerk op zondag. Een enkele keer werd er ook wel eens een plezierritje gemaakt. Dit was alleen weggelegd voor de beter gesitueerde boeren. Veel boeren hadden daarnaast een bedrijfsvoertuig, de boerenwagen.

INLEIDING

In zijn boek *Wagens & Karren* beschrijft Drs. W.F. Renaud het nodige over alle soorten wagens.

Gebeeldhouwd achterschamel.

Ook de Zuid-Hollandse boerenwagen komt hierbij uitgebreid aan bod. Hieruit blijkt dat alle boerenwagens op veel onderdelen gelijk waren, maar dat er ook veel regionale verschillen waren. Dat is logisch, want de wagens werden gemaakt door plaatselijke of regionale wagenmakers. In feite kan er een onderscheid worden gemaakt tussen gebeeldhouwde en niet gebeeldhouwde wagens. De laatsten zijn over het algemeen van jonger datum. Dat beeldhouwen van wagenonderdelen was ontstaan uit een vroegere gewoonte om niet of weinig te investeren in onroerend goed vanwege de slechte bodemgesteldheid en de vele overstromingen (aldus Renaud), maar daarentegen wel in het roerend bezit, zoals de boerenwagen. Hier in de streek werd de boerenwagen vooral gebruikt voor het binnenhalen van het hooi. Maar ook voor ander vervoer was de wagen uitermate geschikt. Op de toeristische Goudse kaasmarkt wordt de kaas nog steeds aangevoerd met wagens. Van oorsprong zal daarvoor in de Alblasserwaard de boerenwagen zijn gebruikt.

De boerenwagen werd gemaakt door de wagenmaker, die een van de belangrijkste ambachtsslieden op het dorp was. De plaatselijke smid nam het veelal zeer fraaie smeedwerk voor zijn rekening. Onderstaand worden onderdelen van de boerenwagen nader beschouwd.

De eerste boerenwagens kwamen in het rivierengebied al voor rond 1500 en tot rond 1900 is er weinig of niets aan stijl en techniek veranderd.

Wagenmaker Jan van Peet schaaft aan een voorwiel.

HET WIEL

De bouw van de boerenwagen begon met het vervaardigen van de spaken voor de wielen; 12 spaken voor een voorwiel en 14 spaken voor een achterwiel, 52 spaken in totaal. Daarna werden de vier wielnaven op een houtdraaibank gemaakt. Nadat deze gedraaid waren, werden de gaten erin gemaakt, waarin later de spaken werden gezet. De spaken werden met een zware hamer in de naaf gedreven, waarbij de wagenmaker erop moest letten dat zij onder de juiste hoek geplaatst werden. Dat bepaalde namelijk de sterkte van de wagen, die op de hobbelige wegen van eertijds nogal wat te verduren kregen.

Als de spaken gezet waren, werden ze allemaal op dezelfde lengte afgezaagd. Daarna werden de vellingdelen, waar de gaten voor de spaken al in geboord waren, op de spaken aangebracht. Gezamenlijk vormden naaf, spaken en vellingdelen het wiel.

Zittekest.

DE BAND OM HET WIEL

Daarna werden de wielen naar de smid gebracht. Deze boog op een wals een ijzeren strip rond op de maat van het wiel. Vervolgens werd de wielband aan elkaar gelast, maar zó, dat de diameter iets kleiner was dan de diameter van het houten wiel. De wielband werd in het vuur verhit, waardoor de band ging uitzetten en de diameter zó groot werd, dat hij om het houten wiel paste. De hete band werd uit het vuur gehaald en om het wiel gelegd. Het ijzer was zó gloeiend heet, dat het hout van de velg begon te branden. Er werden enkele emmers water over het wiel gegooid, zowel om het vuur te doven, als om de ijzeren wielband muurvast om het wiel te laten krimpen.

Als de wielen weer terug kwamen bij de wagenmaker, werden de gaten in de navens geboord. In deze gaten werden de assen passend gemaakt.

ACHTER- EN VOORSCHAMEL

Nu was het achterschamel aan de beurt. Dit achterschamel droeg aan de bovenzijde de bak van de wagen. Aan de onderzijde was de achteras bevestigd. Het achterschamel was in den regel versierd met fraai houtsnijwerk. Voor deze versiering beschikte de wa-

genmaker over diverse tekeningen van allerlei voorstellingen. Zo kende men historische, bijbelse, allegorische en andere voorstellingen. Nadat de tekening op het hout was overgebracht, werd de voorstelling door de wagenmaker uitgesneden.

Behalve een achterschamel was er ook een voorschamel, waaraan de vooras was bevestigd. Ook de voorschamel werd vaak van houtsnijwerk voorzien.

ZIJ- EN STEEKLEREN

Voor de zijleren, ook wel zijschotten of zijborden genaamd, werden mooie brede planken van iepenhout gebruikt. Het randhout werd met het haalmes van een eenvoudige versiering voorzien. Op de zijleren werden dan weer steekleren aangebracht, als regel ook uitgesneden.

BOVENLANGWAGEN

De bovenlangwagen was de verbinding tussen de voor- en achterschamel, waarin een vernuftige constructie was verwerkt, waardoor de vooras kon draaien. Ook de bovenlangwagen werd met houtsnijwerk versierd, veelal met een zeepaardje.

ZITTEKIST

Voorop de wagen bevond zich de zittekist, die dienst deed als bok voor de voerman. Ook de zittekist was versierd met houtsnijwerk. Het deksel van de kist kon scharnieren, waardoor de kist benut kon worden voor een twaalfuurtje van de voerman, wat gereedschap of een oude deken, die bij vervoer van personen wel van pas kwam.

Achterklep of achterkrat.

ACHTERKLEP

Aan de achterzijde van de boerenwagen bevond zich de achterklep of het achterkrat. Deze kon onderaan draaien en door middel van kettingen in verschillende standen worden gezet. De bovenrand van de achter-

klep werd soms met houtsnijwerk versierd, het krat zelf werd soms beschilderd of van een spreuk voorzien. In de buurt van Ammerzoden reed ooit een boerenwagen met op de achterkrat de tekst:

*Met deze wagen
Draag ik den oogst
Dat is mijn brood
Ik ga er ook mee
spelevaren
En rij ten leste
Voor den dood*

BURRIE EN KROMME DISSEL

Reed men met twee paarden, dan stuurde de voerman met de kromme dissel, reed men met één paard, dan liep het paard tussen de burrie, ook wel bomen genoemd.

ANDERE ZAKEN

Twee gebruiksvoorwerpen moeten nog worden genoemd, de remketting en de polderboom. De remketting was bedoeld om de wagen tot stilstand te brengen of vast te zetten, maar vooral om deze in snelheid te matigen als deze van de hoge rivierdijk af moest. De polderboom (ook ponterboom, pongerboom of wezeboom) bestond uit een lang rondhout dat ter zekering over de lading een werd gespannen. Dit zal bij het vervoer van hooi uit drassig land met diepe kuilen in de rijpaden zeker nodig geweest zijn.

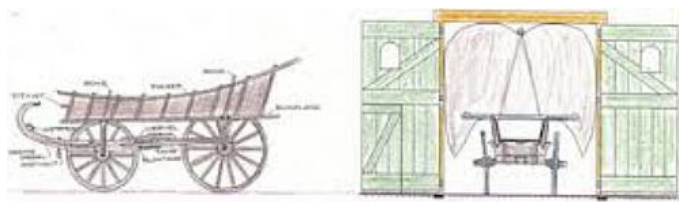

Interieur van de Wagenmakerij van Van Peet in Meerkerk.

WAGENMAKERS VAN PEET

Het Meerkerkse wagenmakersgeslacht Van Peet heeft vele generaties beeldhouwde wagens voortgebracht. De wagens die Van Peet maakte, waren mooi en soms overdadig uitgerust met kunstig houtsnijwerk. Het steeken snijwerk werd vaak afgerond met bladgoud. De laatste wagenmaker uit dit geslacht is de in 1914 geboren Jan van Peet. In totaal heeft hij vier beeldhouwde wagens gemaakt. In 1930 bouwde hij een boerenwagen voor Van Iperen uit Meerkerk. Hij was toen nog maar 16

jaar. De andere drie stammen uit 1931, 1944 en 1971. Die uit 1944 is spoorloos verdwenen en mogelijk door de Duitsers meegevoerd. De laatste wagen (1971) was een opdracht van de Amsterdamse rijtuigverzamelaar George Verhoeven, die later verhuisde naar Diever, waar zijn verzameling in 2007 is geveild. Deze laatste wagen moet een pronkstuk geweest zijn, zo mooi. Het was een klassiek model met houten assen, twee vrouwen- of bruidsbankjes en een schitterend gebeeldhouwd achterkrat. Eén, zoals alleen een boer 'in heel goeie doen' kon bestellen. Het smeedwerk kwam van smid Krijn van der Zee, eveneens uit Meerkerk. Bij de veiling bracht de boerenwagen een hoge prijs op, die werd betaald door kunsthandelaar A. Stam uit 's-Gravendeel. Deze liet de wagen opknappen bij Jan van Asperen in Alblasserdam.

Op deze tekening is te zien hoe het binnenrijden van het hooi in zijn werk ging.

INVENTARISATIE

De Alblasserdamse wagenliefhebber Jan van Asperen zet zich in bijzondere mate in voor boerenwagens in alle soorten en maten. Het meest gecharmeerd is hij echter van de echte Alblasserwaardse boerenwagens. Hij knapt die niet alleen op, maar registreert ook de nog bestaande wagens. En brengt voor zover nog mogelijk hun geschiedenis in beeld. Intussen zijn er meer dan 80 boerenwagens bekend. 65 gebeeldhouwde en 15 gewone. Doordat die gewone geen hak- en snijwerk ondergaan hadden wil nog niet zeggen dat ze niet bijzonder zijn. Maar de meeste daarvan kunnen niet meer rijden. Dat zijn er nog 25 (die rijden kunnen) 10 daarvan bevinden zich in het Openluchtmuseum in Arnhem. Jan van Asperen heeft ook een boerenwagen in bruikleen gegeven aan Museum De Koperen Knop in Hardinxveld-Giesendam. Deze is te vinden in de wagenschuur, samen met het andere gerei dat vroeger op de boerderij aanwezig was. .

VOORTGANG MASTERPLAN

BEELD- EN INFORMATIEBANK

De vrijwilligers hebben de afgelopen tijd hun gegevens aangeleverd bij secretaris Paul Eikelenboom. Die heeft gezorgd voor het invoeren van alle informatie. De vervolgactie is dat iedereen nog wordt benaderd om even-

tuele aanvullende informatie te verstrekken. Ook op andere manieren gaat verder gewerkt worden aan het opbouwen van een beeld- en informatiebank.

Op de meest onverwachte plekken broedt een zwaan.

Alle leden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf A-V worden om informatie gevraagd, evenals de eigenaren en/of bewoners van de betreffende boerderijen. Dit is met alle bijkomende werkzaamheden nog een hele klus, zodat opnieuw hulp van – de – vrijwilligers wordt gevraagd. Nieuwe vrijwilligers zijn van harte welkom.

CURSUS

Op dit moment worden er voorbereidingen getroffen om een cursus te organiseren, zoals die al eerder is gehouden. Die cursus zal naar verwachting acht avonden duren. Omdat dit mogelijk voor sommigen wat teveel tijd in beslag zal nemen, is er voorgesteld ook een verkorte cursus van één avond te houden. Zodra er meer bekend is verneemt u van het bestuur.

Beeldend kunstenaar en fotograaf Han Singels maakte dit prachtige plaatje.

TE LEES

Boeren, burgers en buitenlui – spreekwoordelijk geportretteerd, is de titel van een boekje, met uitdrukkingen, die inwoners van bepaalde plaatsen zouden typeren. Een algemeen bekende is: Wat een Rotterdammer verdient geeft een Amsterdammer uit. Ook enkele plaatsen in onze streek komen in het boekje aan bod:

- In Sliedrecht zegt men wel: *Wij stoken hier niet voor Bleskensgraaf*. Dit gebruikt men als iemand de deur laat open staan waardoor de warmte naar buiten kan. De uitdrukking komt van enige neerbuigendheid van de Sliedrechtse burgers richting de plattelanders in het boerendorp Bleskensgraaf.
- *Wilt gij een schoon wijf of een erg, ga naar Gorkum of Den Bergh. En komt ge er een te kort, ga en zoek in Dordt*. Den Bergh is hier Geertruidenberg. De mooiste vrouwen zijn in de stad te vinden.
- In Dordt willen ze nogal eens zeggen van iemand, die niet veel weet: *Die komt zeker van Papendrecht*. Dus van de andere kant van de rivier, uit de Alblasserwaard, de boerengemeenschap.
- *Wie vredig leven wil, komt te Vianen*. Dat heeft te maken met Vianen als vrijstad.

Dit door M.A. van den Broek geschreven boekje kost € 16,95 (boekwinkel en webwinkel van Boekscout.nl).

De geschiedenis patst er van af...

ADVIES & VOORLICHTING

In de laatstgehouden vergadering van deze commissie zijn enkele concrete gevallen behandeld. Het ging daarbij om hergebruik van boerderijen, waarbij de eigenaren deze in twee woningen wilden splitsen om op die manier de hoge onderhoudskosten te kunnen uit smeren over twee eigenaren. De gemeente wilde echter hieraan geen medewerking verlenen. Inmiddels zijn

er vervolggesprekken gepland nadat wij de betrokken gemeente hebben gesproken.

Een ander behandeld aspect is het advies aan een boerderijeigenaar, die hulp wil hebben bij een bezwaarschrift tegen de OZB-aanslag. Deze is inmiddels doorverwezen naar een ter zake kundig bureau. Tenslotte zijn tal van lopende zaken in de vergadering aan de orde geweest.

Een ander probleem waarmee de commissie vaak wordt geconfronteerd is de ongebreidelde regelgeving en voorschriften, waardoor eigenaren van boerderijen afzien van restauratie of groot onderhoud. Ook het te lopen traject en de noodzakelijke tijd die daarmee is gemoeid (tweeënhalf jaar komt voor!), doet velen de moed in de schoenen zakken. Kortom, er is nog veel werk te verrichten door deze waardevolle ondersteunende commissie.

RECEPT: OMA'S GEHAKTBALLEN

INGREDIËNTEN

1 ei	peper
1/2 dl melk	500 gr half om half gehakt
3 beschuiten	3 eetlepels boter
nootmuskaat	1 eetlepel tomatenpuree
gemalen kruidnagel	zout

BEREIDEN

Ei met 1/2 dl melk loskloppen. Beschuiten boven ei verkruiden. Nootmuskaat, kruidnagel, zout en peper naar smaak erdoor roeren. Eimengsel door gehakt kneden en er met natte handen 4 even grote ballen van vormen. In braadpan boter verhitten. Als schuim begint weg te trekken, gehaktballen in pan leggen en op hoog vuur aanbraden. Ballen met houten spatel in het rond rollen, zodat ze mooi egaal bruin worden. Vuur laag draaien, deksel op pan leggen en gehaktballen ca. 20 min. zachtjes bakken. Af en toe omkeren. Gehaktballen uit pan nemen en warmhouden. Tomatenpuree door bakvet roeren en 1 dl water toevoegen. Geheel aan de kook brengen en aanbaksels goed losroeren. Jus op smaak brengen met zout en peper. Lekker met gekookte aardappels en gesmoorde prei.

Gewoon mooi!

UITSMIJTER

6% BTW-TARIEF VOOR ERFGOED?

De Federatie Instandhouding Monumenten (FIM) gaat zich inzetten voor een structureel en erfgoedbreed BTW-tarief van 6%. Het verlaagde tarief is bedoeld voor arbeidsloon bij restauratie en onderhoud van monumenten. De Federatie verwacht dat deze regeling de instandhouding van monumenten zal stimuleren.

KENNISBANK TOEZICHTHOUDERS

In nauwe samenwerking met de Federatie Grote Monumentengemeenten komt de stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) met een website die gemeentelijke toezichthouders en handhavers in hun werk kan ondersteunen. De website Monumententoezicht.nl gaat hen ondersteunen met handreikingen waar op te letten, afkeurcriteria en wat te doen als werkzaamheden tijdens het onderhoud en restauraties van monumenten verkeerd uitgevoerd wordt.

Op de bovenlangwagen werd vaak een zeepaardje aangebracht.

GEEFWET VOOR CULTUUR GOEDGEKEURD

Op 20 maart 2013 heeft de Europese Commissie het voorgestelde belastingvoordeel voor giften aan culturele instellingen goedgekeurd. Hierdoor mogen giften met een bepaald percentage worden verhoogd bij de aangifte van inkomstenbelasting. Nadere informatie volgt in een volgende editie van de nieuwsbrief.

LID WORDEN?

Boerderij & Erf A-V wil in 2013 het aantal leden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf laten stijgen. Daarom doen wij een beroep op iedereen die deze nieuwsbrief onder ogen krijgt: bent u nog geen lid of weet u iemand die best lid zou kunnen worden? Geef het door, zodat we met elkaar nog sterker zijn in het bereiken van onze doelstellingen.

Voor het geld hoeft u het niet te laten. Voor het luttel bedrag van € 17,50 krijgt u twee keer per jaar de gedrukte versie van de nieuwsbrief thuisgestuurd, de digitale nieuwsbrieven in uw mailbestand, een uitnodiging voor een voorjaarsvergadering met lezing en een uitnodiging voor de najaarsvergadering met excursie. Ook tussendoor wordt u op de hoogte gehouden en kunt u Boerderij & Erf A-V raadplegen.

Zomaar een plaatje...

COLOFON:

Redactie Dick de Jong

Foto's Collectie Boerderij & Erf A-V, website Jan van Asperen en anderen

Enkele foto's zijn van mindere kwaliteit maar vanwege hun unieke karakter toch opgenomen.

Reacties djtekst@planet.nl